

En brokiigt blandad bikett

Till Lennart Lundborg 90 år

En brokigt blandad bukett

Utskrift ges ut av Stiftelsen Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland
Detta är nr 18 i en löpande serie

Postadress: Kulturmiljö Halland, Tollsgatan 7, 302 32 Halmstad
Telefon: 035-19 26 00
E-post: kansli@kulturmiljohalland.se
Hemsida: www.kulturmiljohalland.se

Form och Layout: Anders Andersson
©2021 Kulturmiljö Halland och författarna
Tryck: Bulls Graphics, Halmstad 2021

ISBN 91-85720-67-4

UTSKRIFT 18

En brokigt blandad bukett

Till Lennart Lundborg 90 år

Red. Per Wranning

KULTURMILJÖ
HALLAND

EN DEL AV HALLANDS KULTURHISTORISKA MUSEUM

Tabula Gratulatoria

ANNELI ADAMSSON, VARBERG | BJÖRN AHNLUND, SLÖINGE | ANDERS ANDERSSON,
KÄLLSJÖ | CHRISTINA ANDERSSON-WIKING, VARBERG | OLOV ANDREASSON, STENINGE
ÅSA AXBERG, TRÄSLÖVSLÄGE | HANS BERGFEST, FALKENBERG
EVA BERNTSSON MELIN, VARBERG | LENA BJUGGNER, LAHOLM | MONICA BÜLOW BJÖRK,
TYLÖSAND | MARIA BONDE, GLOMMEN | DANIEL BORGMAN, HALMSTAD
LENNART CARLIE, HÄSSLEHOLM | JONAS CARLSSON, HALMSTAD | PÅR CONNELID,
VARBERG | JOHAN DAHNBERG, FALKENBERG | LISBETH ELIASSON, FLENINGE
PETRA ERIKSSON, FALKENBERG | MARIANNE FOGHAMMAR, LIDINGÖ | MATS FOLKESSON,
HEBERG | TINA FORS, UPPSALA | JOAKIM GOLDHAHN, ADELAIDE | ANN-SOFIE GRÄSLUND,
UPPSALA | BO GRÄSLUND, UPPSALA | CHRISTER GUSTAFSSON, HÖGANÄS
STEFAN GUSTAFSSON, HALMSTAD | PATRIK HALLBERG, GULLBRANDSTORP
CURRY HEIMANN, GÖTEBORG | HANS HELANDER, HALMSTAD | KERSTIN HULTIN,
HALMSTAD | ANDERS HÅKANSSON, GLOMMEN | LEIF HÄGGSTRÖM, FOTSKÄL
MAGNUS JENSNER, LIMHAMN | ANDREAS JOHANSSON, OKOME | OLA KADEFORS,
HALMSTAD | STEFAN KEJLBERG, HALMSTAD | BRITT-MARIE LENNARTSSON, VARBERG
EVELINA LINDBLOM, HALMSTAD | INGA LINDÉN, GETINGE | LARS LUNDQVIST, VISBY
SVEN LUNDSTRÖM, TRELLEBORG | MARIANNE LÖNN, JÖRLANDA
BETTY-ANN MUNKENBERG, LINDOME | MATS NILSSON, STENINGE | JENNY NORD,
HÖGANÄS | LENNART NORDQVIST, LAXVIK | LINN NORDVALL, GÖTEBORG | CARL PERSSON,
HALMSTAD | BJÖRN PETERSEN, HALMSTAD | JOHANNA PETERSSON, HALMSTAD
WIVI-ANN REIT, GÖTEBORG | CAMILLA ROSBERG, FALKENBERG | CHRISTINA ROSÉN,
MORJHULT | ERIK ROSENGREN, LAHOLM | LOTTA SANDBERG, HALMSTAD
CHARLOTTE SKEPPSTEDT, ÄNGELHOLM | LENA SOMMESTAD, UPPSALA | JÖRGEN STREIFFERT,
KUNGSBACKA | BO STRÖMBERG, HALMSTAD | JAN SVENSSON, FALKENBERG | FIA TEGNHED,
STENINGE | STINA TEGNHED, STENINGE | CLAS TOLLIN, STOCKHOLM
CHRISTINA TORELD, FJÄLLBACKA | GUSTAF TROTZIG, STOCKHOLM | BENGT WESTERGAARD,
MÖLNDAL | PABLO WIKING-FARIA, VARBERG | PER WRANNING, FALKENBERG
ANNA VUJIN, HALMSTAD | GISELA ÄNGEBY, FJÄRÅS

Innehåll

Tabula Gratulatoria 4

PER WRANNING:

Förord 7

LARS LUNDQVIST:

Lennart Harald Valdemar Lundborg från Linköping 9

PÅR CONNELID:

Längs Tjolöholms stigar 13

LEIF HÄGGSTRÖM:

Säljägare i Gröninge 34

BO GRÄSLUND:

Gullnar tǫflur i Vǫluspá och folkvandringstidens guldbrakteater 45

CLAS TOLLIN:

Lantmätaren Johan Söderling och den geometriska jordeboken M2 50

ERIK ROSENGREN OCH LENA BJUGGNER:

Det gyllene spännet från Munkagård i Ysby socken – insulärt, profant och skandinaviskt 66

MATS FOLKESSON:

Bemannade fyrplatser i Hallands län 70

GISELA ÄNGEBY:

I synliga skepp begravdes bronsålderns rituella specialister 90

BO STRÖMBERG:

Arkeologi – ”en framåtsyftande forskningsprocess för kunskapsuppbyggnad” 105

MONICA BJÖRCK BÜLOW:

Bildminnen 116

SVEN LUNDSTRÖM:

Från Hanhals till Hasslöv på bildningsresa 118

JOAKIM GOLDHAHN:

Bohuslänska vingslag – en essä om Carl Georg Brunius, hållristaren
från Tanum 122

CHRISTER GUSTAFSSON:

Hallandsmodellen 138

PER WRANNING:

Kung Ise och T. J. Arne – ett snart hundraårigt frågetecken rätas ut 152

CARL PERSSON:

Gettersö i Bolmen – en gropkeramisk boplats i Lagans vattensystem 166

ÅSA AXBERG:

Oscar Ohlson – en Hallandsmålare 179

JOHAN DAHNBERG:

Lennart Lundborg – den vandrande folkbildaren 182

STINA TEGNHED OCH ÅDEL VESTBÖ-FRANZÉN:

I gravhögarnas landskap 184

Författarpresentation 218

JOAKIM GOLDHAHN

Bohuslänska vingslag

– en essä om Carl Georg Brunius, hållristaren från Tanum

Bäste Broder Lennart!

Tack för ditt senaste brev som gladdde mig överhövan. Samtidigt fick det mig att inse att det är tio år sedan jag sist skrev till dig, då vi lyfte hatten för ärat fornminne (Rosen-gren 2011)! Tiden är som bekant lika flyktig som flygande sand, försöka att fånga den är allt vi kan. Hur som helst, mitt senaste brev kom till viss nytta. Jag omvandlade det till ett kapitel i min bok om betydelsen av fåglar under bronsåldern (Goldhahn 2019), ett tema som några recensenter bedömt som innovativt och originellt (Armstrong Oma 2020; Bradley 2020). Naturligtvis är det inte så, utan fågelskådandet har ofta uppmärksammats och kommenterats, inte minst av föremålet för denna brev essä (fig. 1) – Carl Georg Brunius (1792–1869).

Autodidakterna

Brunius var en av de otaliga autodidakter som var med och formade den vetenskap vi idag kallar arkeologi. Vart landskap i Sveriges avlånga land tycks ha fostrat dyliga föregångsmän (Baudou 2004; Gräslund 2020; Jensen 2002; Nicklasson 2012a); ja, de flesta var män även om en och annan kvinna var med och formade det arkeologiska fältet (Nicklasson 2014a, 2014b). Wallman (Nicklasson 2011a) och Wiede (Ranius 1993), exempelvis, var verksamma i vår hemstad på Östergyllen – Linköping. Ingen av autodidakterna var skolade i arkeologins grundläggande metoder, som systematiska stratigrafiska utgrävningar, inventeringar, samt analyser av slutna fynd och föremåls ornamentik (se Baudou 2004; Gräslund 1974; Jensen 1992; Jensen 2002; Rowley-Conwy

Figur 1. Carl Georg Brunius, prästson från Tanum, känd som professor i grekiska vid akademien i Lund och den som renoverade domen i samma stad. Teckning av Magnus Körner från 1842.

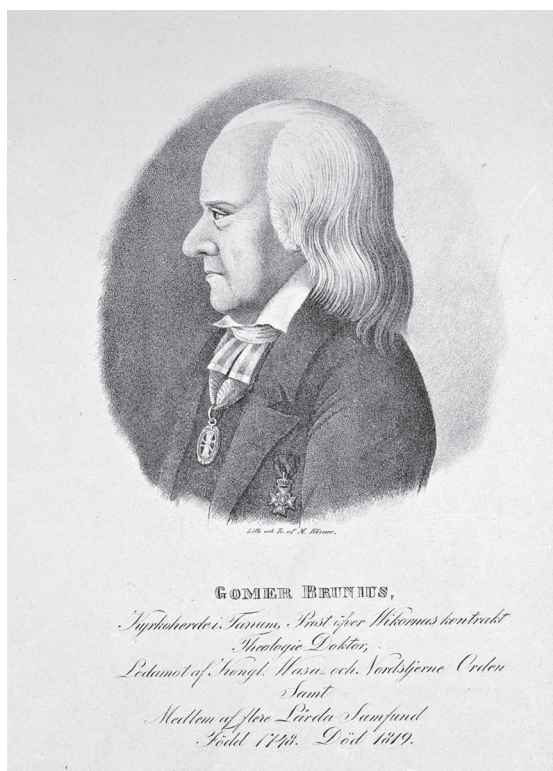
2007). De prövade sig fram, vandrade på tunna isar – varje ansats var likt ett blankt blad och som en vandring ut i okänt land.

Autodidakterna skördade sina framgångar genom ett rotat kulturellt kapital. Rudbeck var allkonstnär (Eriksson 2002). Wessman brukade sitt eget hår. Han gillade att gå på källare, dricka öl och berätta spökhistorier (Goldhahn 2013). Feldt och Hilfeling var dresserade i militärisk disciplin och kartografi (Goldhahn 2013; Nordbladh 1997). Forssenius var en snillrik brorson till en hovpredikant (Goldhahn 2020). Adlerbeth och hans bröder i det götiska förbundet bidrog genom en realistiskt utfordrande romantik (Nicklasson 2012a, 2012b). Flera av bröderna, likt Sjöborg (Nicklasson 2012c) och hans adept Brunius (Grandien 1974), hade dessutom högt flygande poetiska ambitioner. Farbror Nilsson hade djuplodande insikter i det allra mesta, från jordens geologi, flora och fauna, mossor, lav och tagghudningar, till hur man rent vetenskapligt styckar en höna (Regnell 1983). Thomsen var en burgen numismatiker (Jensen 1992). Hildebränderna och Montelius var skolade i den linneanska systematiken (Baudou 2012). Och så vidare.

Familjebakgrund

Brunius viktigaste kulturella kapital var hans far (fig. 2) – Gomer Brunius (1748–1819). Familjen härstammade från Danmark och Halland. Gomer var ett barn av upplysningen. Han hade tjänstgjort som präst under tre resor till Kina ombord på det Ostindiska Kompaniets båtar. Han blev ombord 1772 och 1778 tog han ut den sista hyran. Resorna innebar en fribiljett till en karriär inom prästkråten. Han utnämndes till kyrkoherde redan 1770 och omsider erhöll Gomer ett präktigt pastorat omfattande Tanum och Lur socknar i norra Bohuslän. Prästgården i Tanum blev inte bara ett nav i socknen utan också en brännande nod inom lärda kretsar i västra Sverige.

Gomer var en handlingskraftig karl som reformerade prästgården till ett modernt jordbruk som vid en tidpunkt omfattade tjugoåtta drängar och tio pigor. Våtmarker dikades ut och förvandlades till åker och äng. Han experimenterade med nya former av konstgödsel. Gomer utökade prästgårdens torp och hemman samt anlade en omfattande fruktträdgård vars skörd såldes till närbelägna städer. Hans framgångsrika reformer uppmärksammades både i Norge och Sverige, varpå Gomer invaldes i en rad lärda sällskap, som Kongl. Videnskabers Selskap i Trondheim och Kong. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg (Grandien 1974: 38).

Figur 2. Gomer Brunius.
 Källa: Wikimedia Commons.

Genom sina långa resor med Ostindiska kompaniet hyste Gomer ett upplyst sinne. Han var väl bevandrad i en rad främmande språk och hade ett stort intresse för antikvariska frågor. Han assisterade exempelvis Hilffeling då han, på uppdrag av Tham, dokumenterade hållbilder i Tanums omgivning 1792 (Nordbladh 1997, 2002, 2015), det år då Carl Georg föddes. Gomer lär ha funnit en handfull hållar med inknackade bilder efter det att Hilffeling for vidare och innan hans son tog över sökandet efter Bohusläns svarthållar. Han samlade även fornsaker och fick med tiden en anseelig samling (Brunius 1868: 162). Gomers omfattande bibliotek var en ousinlig kunskapskälla för Carl Georg.

Till det kulturella kapitalet, eller snarare det geografiska kapitalet, får vi även räkna Brunius hembygd. Trakten vimlar av fornlämningar från skilda tider. Hållbilderna har vi redan nämnt. På andra sidan landsvägen från hans barndomshem, prästgården i Tanum, återfinns en av traktens megalitgravar (Sjögren 2003) och invid landsvägen står en runsten från 600-talet med en inskription av den äldre futharken (von Friesen 1924). På bergstopparna i omgivningarna trängs otaliga arkitektoniska monument i form av rösen, vilka uppförts under såväl bronsåldern som den äldre järnåldern (Hallström 1918).

Brunius d.y.

Carl Georg var ett av tretton barn varav tio nådde vuxen ålder. Alla gavs en gedigen uppfostran. Gomer ledde undervisningen av sina barn med hjälp av en informator och biträden från kyrkan. Carl Georg uppvisade ett praktiskt handlag och deltog livaktigt i gårdens alla göromål. Ett tag gick han i lära till murare, vilket ansågs ovärdigt en prästson (Grandien 1974: 39). Han var därtill en talangfull tecknare. Hans främsta begåvning var dock – utan tvekan – lingvistik. Brunius var en mycket god stilist och han kom att lära sig en mängd främmande språk, som hebreiska, grekiska, latin, italienska, spanska, franska, tyska och engelska.

År 1803, då Brunius var elva år gammal, följde han sina bröder till lärdomsstaden Lund för att börja läsa vid akademien, det vi idag benämner universitet. Två år senare avlade han studentexamen (Grandien 1974: 39). Därefter vidtog två års studier vid akademien i Uppsala innan han återvände till Lund för att studera till en filosofie kandidatexamen. Den avlades 1813, då Carl Georg var 21 år. Examen inkluderade fördjupade studier i klassiska språk, främst grekiska och latin, samt matematik. Därutöver kunde han uppvisa betyg i estetik, historia, österländska språk, naturalhistoria, kemi, astronomi, fysik, samt teoretisk och praktisk filosofi (Grandien 1974: 40).

Brunius blev snart känd som en av de främsta lingvisterna vid Lunda-akademien med fördjupade kunskaper i hebreiska, grekiska och latin (Grandien 1974: 39–46). År 1815 utnämndes han till docent i grekiska språket under den kände professorn, författaren och kulturpersonligheten Esaias Tegnér (1782–1846). Tjänsten var oavlönad men innebar förmåner som tillgångar till stipendier och fonder, samt en hägrande framtida tjänst som professor. De senare erhöll inte alltid regelrätta lön i reda pengar, utan beta-

lades genom avkastningen av ett antal hemman som ställdes under professors disposition. Sitt levebröd tjänade Brunius genom att erbjuda privatundervisning till studenter i klassiska språk. År 1816 utnämndes han till adjunkt i grekiska språket, en tjänst som glädjande nog innebar lön.

Av vikt för hans bildningsresa var att Brunius etablerade en nära och förtrolig relation till Lunda-akademiens kansler, Greve Lars von Engeström (1751–1826). Det framgår av att han dedicerade sin hållbildsavhandling från 1818 till greven. von Engeström hade ett omfattande bibliotek som Brunius nyttjade då han var i Stockholm. Hans nära relation till von Engeström var till fördel för Brunius; det var kanslern som tillslut ordnade en professur i grekiska åt Brunius år 1824 vid Lunda-akademien. Utnämningen föregicks av sedvanliga intriger och bråk med resultatet att Brunius upprätthöll livslång fiendskap till ett antal avundsjuka kollegor inom det akademiska skräet.

Brunius är mest omtalad som klassisk filolog och poet, samt för sina omfattande kunskaper om medeltidens konsthistoria och arkitektur (Brunius 1850). Under tre decennier, från 1830- till 1850-talet, ledde han restaureringen av Lunds domkyrka (Brunius 1836, 1854), ett arbete som kantades av akademiska dispyter om vilket stilideal som skulle råda (Grandien 1974). Därtill skrev han poesi, mestadels på latin (Brunius 1822, 1857). Hållbildsstudierna betraktades länge som en ungdomlig villfarelse.

Vad mera? Jo, Brunius verkar ha varit en tvistig och kantig karaktär. Trots att han var prästvigd gick han sällan i kyrkan. Under de år som restaureringen av Lunds domkyrka pågick hängde en famös skylt på dörren till hans kontor där följande stod att läsa: 'Träffas i domkyrkan alla dagar utom söndagar' (Fehrman & Westling 1993: 121). I studenternas hågkomster framträder Brunius 'som en råbarkad professor, känd för sitt högljudda svärjande, en barsk herre som nonchalerade sin undervisning och emellanåt jagade bort de stackars studenter som ville ta hans tid i anspråk för tentamina' (Fehrman & Westling 1993:122); en beskrivning som inte är helt olik Brunius tankar om stenålderns 'råbarkade vildar' som han ansåg skapat norra Europas hållbilder (Brunius 1868; Goldhahn 2013: 110–112).

Åter till barndomens hållbildsmarker

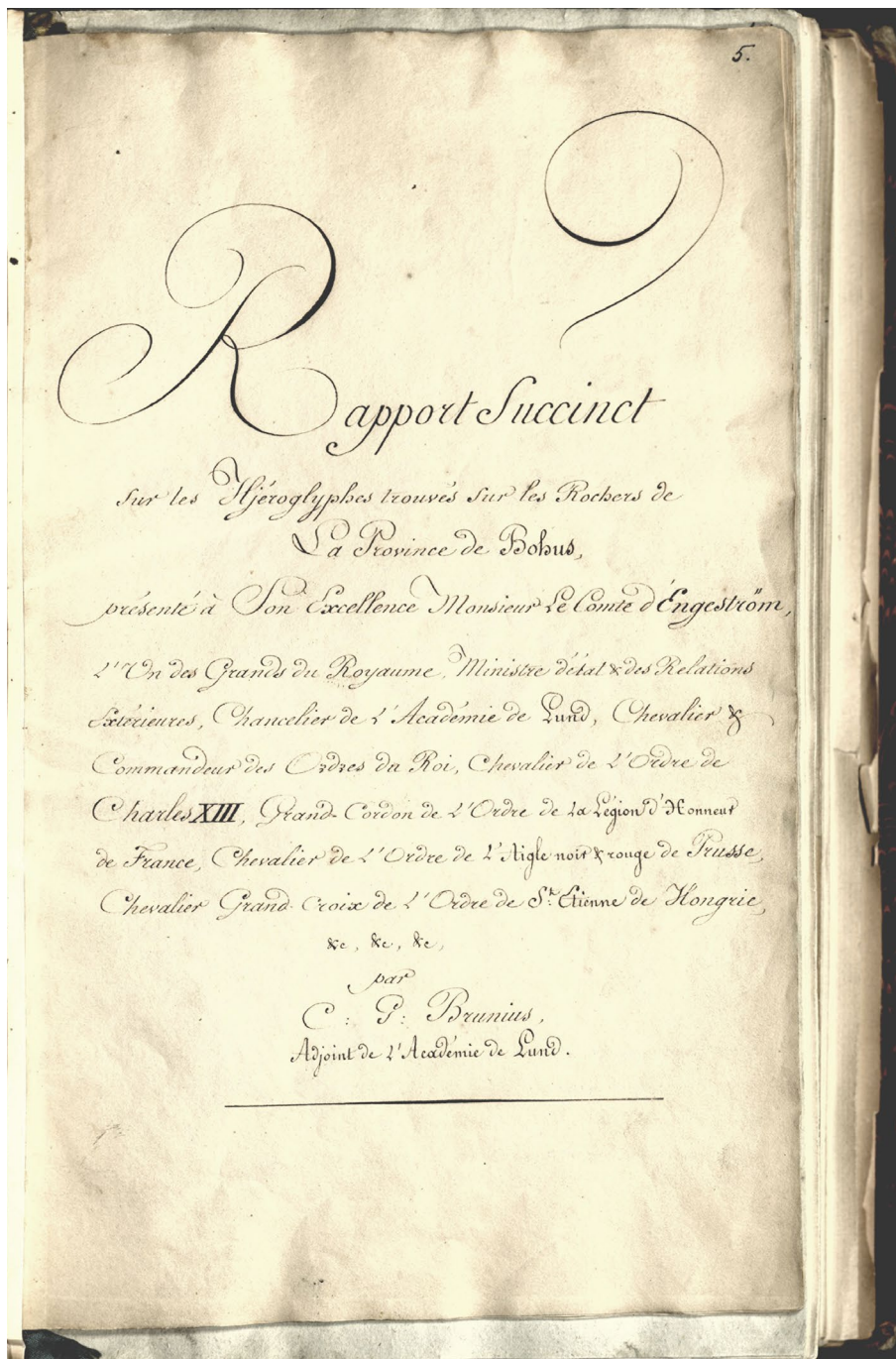
I början av 1800-talet rådde ett nyvaknat intresse för forntidsstudier i Lund. En rad av samtidens främsta forntidsforskare studerade tillsammans med Brunius (Baudou 2004). Här bör främst nämnas Magnus Bruzelius (1786–1855), Sven Nilsson (1787–1883), Johan Gustaf Liljegren (1791–1837) och Bror Emil Hildebrand (1806–1884). De gjorde avgörande insatser för formerandet av det arkeologiska fältet och räknas till 1800-talets mest betydelsefulla arkeologer (Regnell 1983; Baudou 2004; Goldhahn 2013; Nicklasson 2011b, 2018, 2021). Kontakterna med lärda danska antikvarier, som den skattade Christian Jürgensen Thomsen (t ex Jensen 1992; Rowley-Conwy 2007), var tätta (se Hildebrand 1937, 1938; Grandien 1974).

Ankaret i forn rörelsen var Nils Henrik Sjöborg (1767–1838). År 1797 hade han utgivit den första översikten över fornlämningar i norra Europa. Två år senare blev han utnämnd till professor i historia (Nordbladh 2020). Han undervisade om antikviteter och mynt. Sjöborg var drivande i upprättandet av ett nytt historiskt och arkeologiskt museum vid Lunda-akademien som öppnade 1805 (Stjernquist 2005). År 1814 utsågs Sjöborg till Antikvitetsintendent med ansvar över landets fornlämningar. Han gav ut pamfletter för att sprida kunskap om fornlämningar med syfte att öka kunskapen och bevara dem för eftervärlden (Sjöborg 1815a, 1815b, 1815c). Han for till Bredarör på Kivik och restaurerade det sargade monumentet (Goldhahn 2013). Den mest lysande kraften bland Sjöborgs studenter var – utan tvekan – Magnus Bruzelius (Nicklasson 2020), en av de försummade arkitekterna bakom det kända treperiodsystemet (Nicklasson 2011b; Goldhahn 2013: 123). Det var Bruzelius som övertalade Brunius att fördjupa sig i studiet av Tanumstraktens hällbilder (Grandien 1974: 49).

Sommaren 1815 påbörjade Brunius systematiska inventeringar och arbetet med att dokumentera hällbilder i norra Bohuslän. Från början verkar det som om han hade som mål att undersöka fornlämningar mer allmänt. Sommaren 1816 var Brunius exempelvis med och undersökte ett röse vid Mjölkeröd i Tanum socken, det så kallade Galgeröset, som visade sig innehålla en begravning från mellersta bronsålderns tredje period (Brunius 1839: 85–86, se Tordeman 1924). Tämigen omgående kom fältarbetet att koncentreras kring det tids- och tålmodskrävande arbetet med att dokumentera traktens hällbilder. Arbetet, som fortgick till och med sommaren 1817, resulterade i att sextiofem hällar med inknackade bilder dokumenterades (Brunius 1818). Efterföljande kompletteringar vid en antikvarisk resa 1838 gjorde att hans källmaterial till slut uppgick till cirka hundra hällar (Brunius 1839, 1868).

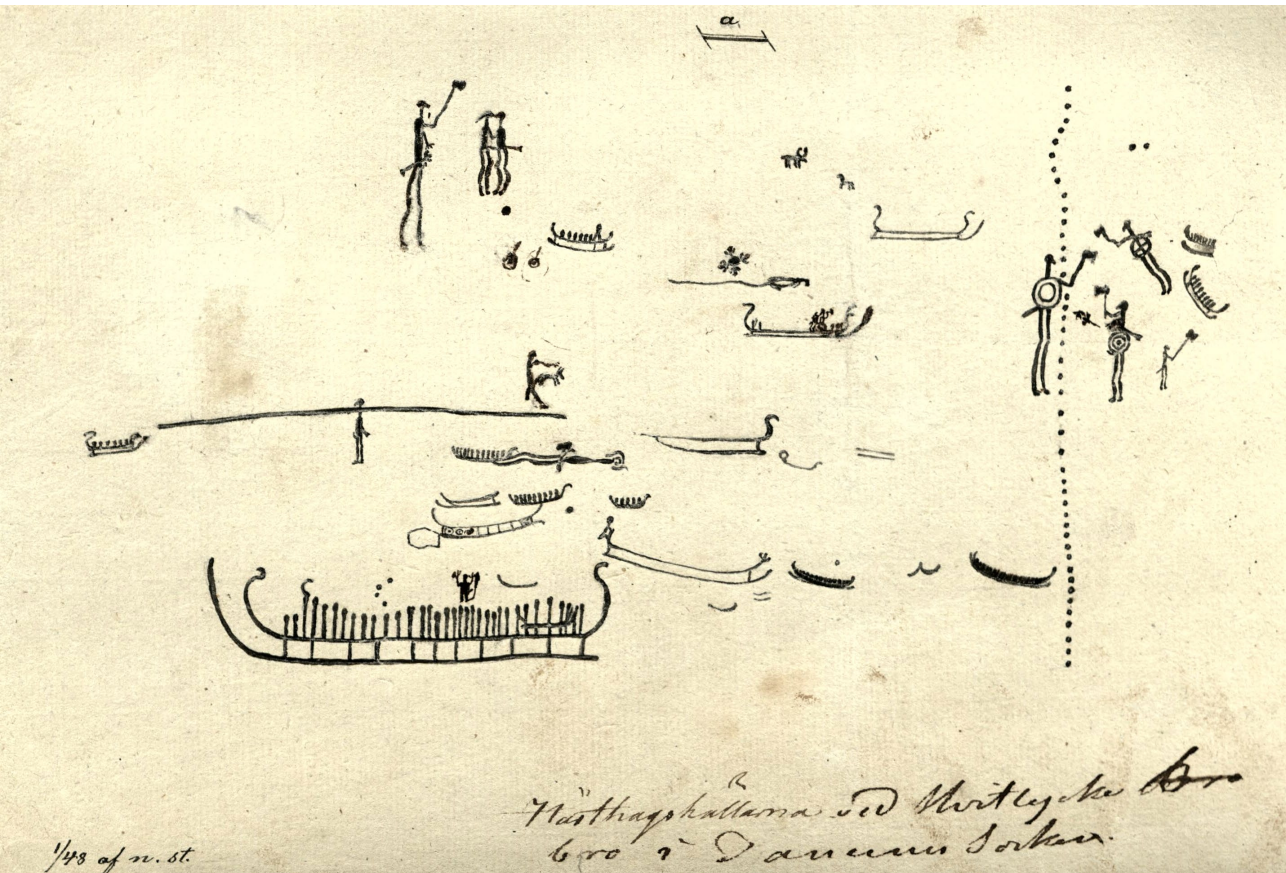
Fältarbetet resulterade i en avhandling från 1818 författad på franska (fig. 3), tidens lingua franca inom akademiska kretsar – *Rapport Succinct sur les Hieroglyphes trouvés sur les Rochers de la Province de Bohus*. Den kom aldrig att tryckas, vilket bidragit till att avhandlingen sällan beaktats av efterkommande forskargenerationer. Till osynliggörandet hör att Brunius inte värjde för de flertaliga osedliga bilder han dokumenterade. De ansågs stötande av hans samtid. Även Brunius var brydd. I ett brev till Liljegren från 1837, undrar han ursäktande om de allra 'plumpaste framställningar' verkligen kan tryckas trots att de 'med all varsamhet beskrivas?' (brevet återges av Grandien 1974: 55). Bildernas plumpa framställan gjorde att Brunius inte kunde förlika sig med att de var gjorda av de upphöjda nordbor som samtidens romantiska strömningar börjat väcka till liv. Hans brev fortsätter: 'Dessa scener kunna icke tillhöra vanliga Germaniska stammen, såvida man skall, hvilket man måste, tro Taciti intyg om densammas sedlighet. Jag har mycket skäl att tro, det hällristningarne äro lemningar efter Lappar eller Hunner.' Det var dock de höga tryckkostnaderna som gjorde att avhandlingen inte kom att realiseras förrän femtio år senare, nu i en omarbetad svensk version (Brunius 1868) – *Försök till förklaringar öfver Hällristningarna med femton plancher*.

Figur 3. Titelbladet på Brunius avhandling från 1818, nu i det Kungliga Bibliotekets samlingar i Stockholm.

Avhandlingen från 1818 hade en bärande tanke om att hällbilder bör förstås som en form av primitiv bildskrift som omtalade olika eskapader under en allt annat än upplyst forntid (fig. 4). Brunius menade att alla språk tillkommit genom att man försökt imitera ljud om vilkas hjälp man velat förmedla en idé. Orden formades sedan till bilder som därefter utvecklades till ett skriftspråk. Hällbilderna i norra Europa är därför att likna med hieroglyfer. Av vikt för hans framställan var att hällbilderna i norra Europa föregick bruket av fornnordiska runor, varför de bör vara äldre än de äldsta historiska källorna. Hällbilderna talade därmed om en tid före Odens invandring till Norden, en tid *före* historien, fastslog Brunius. Det är därför märkligt, menade han, att dessa minnesmärken inte uppmärksammats mer än vad som ditintills skett. Brunius skriver att: 'Jag antar att de är rester av ett sätt att skriva med figurer som man använde sig av i Norden och som till en del lättar på det nattsvarta mörker som döljer våra mest antika händelser.'

Figur 4. Tanum 1, den kända Vitlyckebällen. Här återgiven som ett exempel på hällbilder som dokumenterades av Brunius 1815–1817, nu i det Kungliga Bibliotekets samlingar i Stockholm.

Brunius avhandling från 1818 var ett vändkors. Det var den första hållbildsstudien där en person deltagit i alla steg av forskningsprocessen, från att inventera och finna bilderna, att dokumentera dem, att systematisera och analysera dem, för att i slutändan tolka bildernas betydelse. Det stora antalet hållar som Brunius dokumenterade för sin avhandling, sextiofem, tvingade honom att utarbeta en dokumentationsmetodik som blev stilbildande för efterkommande hållbildsforskare (Nordbladh 1981; Bertilsson 2015). Han använde sig även av upptäckten av landhöjningsfenomenet för att hävda en hög ålder för de inknackade bilderna (se Ling 2008; Nordlund 2001).

Brunius läste hållbilderna som en öppen bok (fig. 4–5). Avbildade renar, idag tolkade som hjortar, antydde att landet endast var delvis uppodlat när bilderna gjordes. Avbildade vapen, som pil och båge, spjut, yxor och svärd, hjälmar och sköldar, vittnade om att tiderna var krigiska. De avbildade farkosterna visade prov på olika konstruktioner. Vissa båtar var uppenbarligen så stora att de färdades med en slup (barkass) ombord (fig. 4). Andra liknade de skinklädda kanoter som användes på Grönland. Han noterade bruket att smycka båtar och kanoter med djurhuvuden och ormliknande varelser. Endast en av alla de inknackade båtarna hade något som kunde likna ett segel. Brunius tänkte sig att avbildade skor, indikerade vinst av en strid, medan avbildade nakna fötter indikerade en förlust. Det senare skulle bevisas genom att oklädda fotmotiv ofta omgavs av 'ett klent skepp, med oregelbundna linjer vilka troligen representerar fartygsspillror.' På samma vis indikerade avbildade harar rädsla, rävar list, och oxar styrka, och så vidare. Vem sa att tolka hållbilder var svårt?

En anledning till att fejder knackats in på hållarna i Bohuslän var brudröveri: 'förbindelser av detta slag gav upphov till hat, vedergällningar och blodspillan. Ingenting var enklare än att plundra de som agerande under förblindande av kärleksyra,' skriver Brunius; en tolkning som doftar skir romantik. Tolkningen för han fram som förklaring till alla de avbildade människor med resta erigerade kön (fig. 5). Brunius ansåg att 'Hjältar till lands och till sjöss' tillbad den Romerske guden Priape: 'Ibland slåss alla med lättfärdiga intentioner, ibland verkar några bland dem, om man får döma av deras anständigare yttre, kallt försvara den våldtagna oskuldens sak; därför har man praktiserat en mindre nobel hämnd än fejdebrev.'

Brunius läste bilderna bokstavligt. Han fann 'ömsinta par' som trots 'sin svaga och försvarslösa situation' då de kopulerade attackerades 'från långt håll' av en 'förrädisk man med pilbåge' (fig. 5). En annan 'försmådd man [...] smyger sig fram' för att döda en 'brottsling' som våldtagit den förras gemål. Andra bilder uppvisade 'låg sensualitet' men allt talade för att 'våra förfäder' hade 'mycket lösaktiga seder.' Brunius hade svårt att se hur forntiden kunde idealiseras.

Idag betraktas Brunius avhandling från 1818 närmast som kuriosa. Man hänvisar vanligen till hans bok från 1868 då den refereras (exempelvis Bertilsson 2015; Ling 2008). Avhandlingen bör dock omvärderas, för det var ett av de allra första försöken att försöka 'lätta på det nattsvarta mörker som döljer våra mest antika händelser;' att

formera ett arkeologiskap innan arkeologin blev arkeologi (se Goldhahn 2020 för ett liknande försök från 1780).

Men Bäste Broder Lennart, det är inte därför jag nu skriver till dig. Jag skriver för att uppmärksamma Brunius hållristaren.

Figur 5. Tanum 273 vid Varlös, ömsinta par, förblindade av kärleksyra och ytterst osedliga, nu i det Kungliga Bibliotekets samlingar i Stockholm.

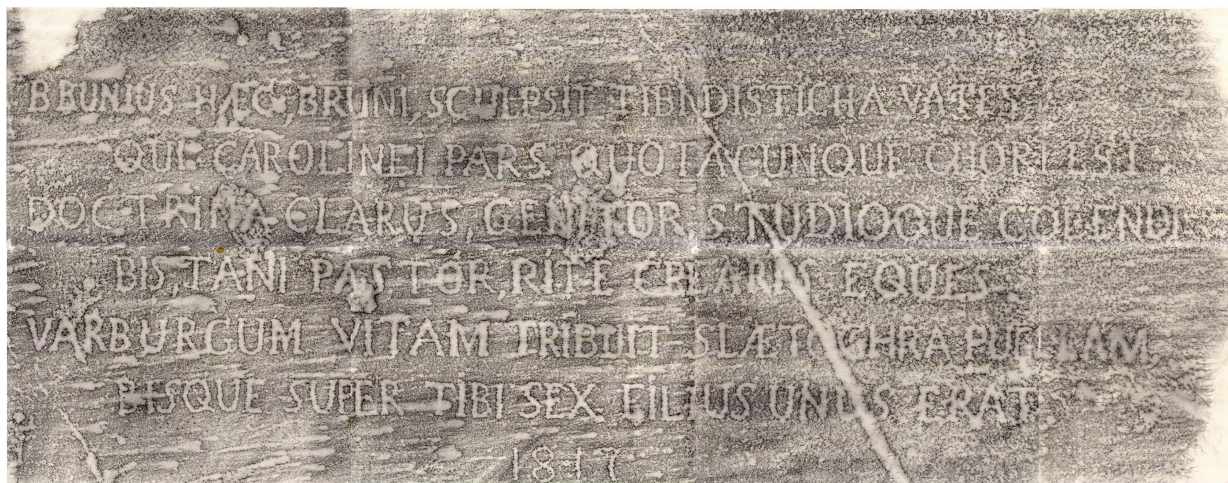
Hällristaren

Brunius avhandling tillhör hållbildsforskningens kanon. Mindre känt är att Brunius själv högg in budskap till eftervärlden. Det skedde exempelvis under fåltarbetet sommaren 1817. Det rör sig om en inskription på en tämligen oansenlig håll som återfinns på andra sidan Tanumsälven från prästgården. Texten är ett epigram skrivet på latin i form av en distika, det vill säga en tvåradig vers som växlar mellan hexameter och pentameter. Inskriptionen, som är tillägnad Gomer, lyder som följer (fig. 6–7):

*”BRUNIUS HÆC, BRUNI, SCULPSIT TIBI DISTICHA VATES, QUI
CAROLINEI PARS QUOTACUNQUE CHORI EST.
DOCTORINA CLARUS, GENITOR, STUDIOQUE COLENDIIS TANI
PASTOR, RITE CREARIS EQUES. VARBURGUM VITAM TRIBUIT
SLÆTOCHRA PUELLAM, BISQUE SUPER TIBI SEX FILIUS UNUS
ERAT. 1817”*

Brunius hyllning till sin far, excellerar i språkliga lärdomskrubukter. På så vis blev det också ett monument över Brunius klokskap. I fornminnesinventeringens handbok erbjuder Gunnar Ekelund en svensk översättning av Hans Andersson från Göteborg:

*”DIKTAREN BRUNIUS, SOM ÄR EN DEL, HURDAN DEN NU ÄR, AV
DEN KAROLINSKA KÖREN, RISTADE DENNA DISTIKA, FÖR DIG
BRUNIUS, SOM ÄR BERÖMD FÖR DIN LÄRDOM, OCH ÄR FAR,*

Figur 6. Frottage utfört av Hällristningsmuseet i Underslöv av Brunius inristade text på Tanum 178. Notera skälgropar samt människofigurer i bildens nedre vänstra hörn. Källa: Svenskt HällristningsForskningsArkiv (www.shfa.se).

Figur 7. Ett kollage av fotografier av Ellen Meier, James Dodd och Gerhard Milstreu av Tanum 178. Källa: SvensktHällristningsForskningsArkiv (www.shfa.se).

*INTRESSERAD JORDBRUKARE OCH PASTOR FÖR TANUMS TVÅ
FÖRSAMLINGAR OCH UTSETTS TILL RIDDARE I VEDERBÖRLIG
ORDNING. VARBORG SKÄNKTE DIG LIVET, SLÄTTÅKRA EN FLICKA,
FÖRUTOM 12 BARN HADE DU EN SON. 1817”*

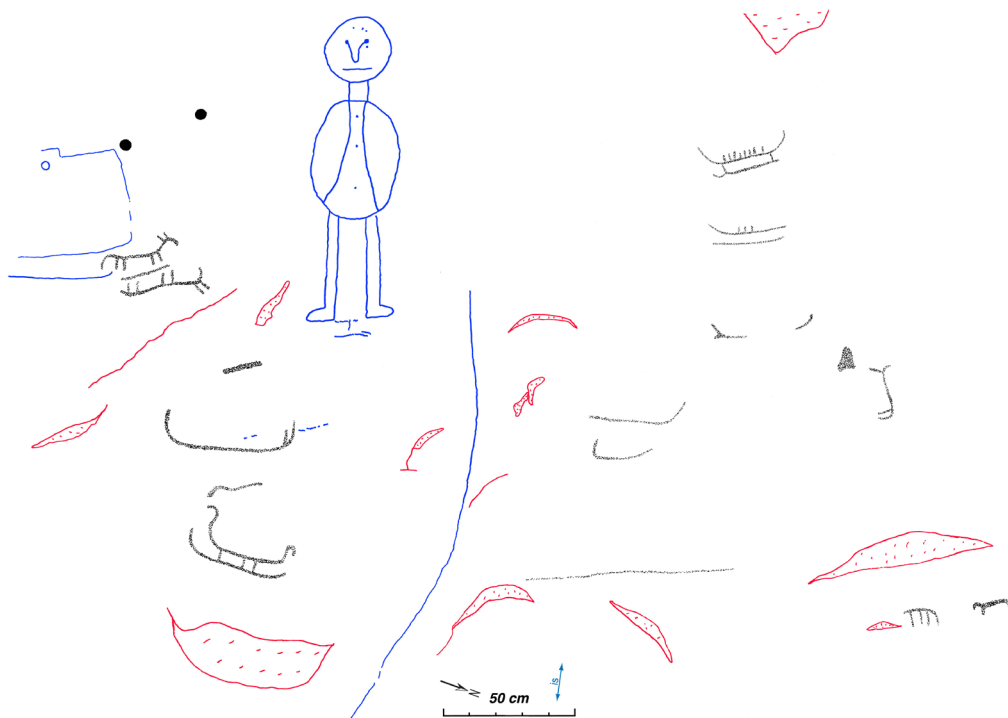
Brunius hyllning till Gomer är idag skyddad under fornminneslagen. Vi känner inskriptionen som Tanum 178. Förutom hans distika uppvisar hällen en handfull skålgropar, två antropomorfa figurer, så kallade adoranter, och en båtfigur (fig. 7). Det är tveksamt om Brunius uppmärksammade hällbilderna då han ristade in sitt epigram.

Liknande sentida bilder och inskriptioner som Brunius gjorde för att hedra sin far är tämligen vanliga på de bohusslänska hällarna. Till skillnad mot bronsålderns hällbilder är en del av dem tämligen enkla att datera då de understundom uppvisar initialer, namn och årtal. De flesta sentida bilder är världsliga men likväl så är många av dem intressanta (fig. 8). Till denna dag saknas det en seriös analys och tolkning av detta fenomen. Vem gjorde dem? Varför? På vilket sätt skiljer de sig mot bronsålderns hällbilder? De sentida hällbilderna är lika obeforskade idag, som de hällbilder Brunius tog sig an sommaren 1815. De förtjänar en framsynt studie. Snarast!

Till sist

Idag hugger eller ristar vi inte längre in hyllningar till familjemedlemmar, vänner eller kollegor. Det sagt, att skriva ett brev, likt det här brevet som ämnar hylla dig på din nittionde födelsedag, är idag nästan lika fornt och föråldrat som då Brunius högg in sin distika på Tanumsälvens norra brink, sommaren 1817.

Ab imo pectore – grattis på födelsedagen, Lennart och allt av mitt bästa, hälsar Joakim.

Figur 8. Brastad 611 – en av många intressanta sentida bilder (blå färg) som knackats och ristats in på Bohussläns granithällar. Källa: www.hallristning.se.

Källor och litteratur

- Armstrong Oma, Kristin 2020. Review of Joakim Goldhahn 2019: *Birds in the Bronze Age: A North European Perspective*. Cambridge University Press, Cambridge, 417 p. ISBN 978-1-108-49909-5. *Primitive Tider* 20: 181–184.
- Baudou, Evert 2004. *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Baudou, Evert 2012. *Oscar Montelius: Om tidens återkomst och kulturens vandringar*. Stockholm: Atlantis Förlag.
- Bertilsson, Ulf 2015. From folk oddities and remarkable relics to scientific substratum: 135 years of changing perceptions on the rock carvings in Tanum, northern Bohuslän, Sweden. In *Picturing the Bronze Age*, Skoglund, Peter, Johan Ling and Ulf Bertilsson, (eds.), pp. 5–20. Oxford: Oxbow Books.
- Bradley, Richard 2020. Review of Joakim Goldhahn 2019. *Birds in the Bronze Age: A North European Perspective*. Cambridge University Press, 419 pages. ISBN 978-1-108-49909-5. *Current Swedish Archaeology* 28:303–305.
- Brunius, Carl Georg 1818. Rapport Succinct sur les Hieroglyphes trouvés sur les Rochers de la Province de Bohus, présenté son Excellence Monsieur le Comte d'Engeström etc. Opublicerat manuskript i Antikvariskt Topografiskt Arkiv in Stockholm, Bruniussamlingen Bd LXVI, 5–37.
- Brunius, Carl Georg 1822. *De diis arctois libri sex*. Stockholm.
- Brunius, Carl Georg 1836. *Nordens äldsta metropolitankyrka, eller, historisk och arkitektonisk beskrifning öfver Lunds domkyrka*. Lund: Berling.
- Brunius, Carl Georg 1839. *Antiquarisk och arkitektonisk resa genom Halland, Bohuslän, Dalsland, Wermland och Westergötland, år 1838*. Lund.
- Brunius, Carl Georg 1850. *Skånes konsthistoria för medeltiden*. Lund: Gleerup.
- Brunius, Carl Georg 1854. *Nordens äldsta metropolitankyrka, eller, historisk och arkitektonisk beskrifning öfver Lunds domkyrka*. Omarb. och mycket tillökt uppl. Lund: Gleerup.
- Brunius, Carl Georg 1857. *Poemata, partim iam ante, partim nunc primum edita*. Lund.
- Brunius, Carl Georg 1868. *Försök till förklaringar öfver Hällristningarna med femton plancher*. Lund.
- Eriksson, Gunnar 2002. *Rudbeck 1630–1702: Liv, lärdom, dröm i barockens Sverige*. Stockholm: Atlantis.
- Fehrman, Carl & Håkan Westling 1993. *Lärdomens lund: Universitetets historia under 325 år*. Lund: Lund University Press.
- von Friesen, Otto 1924. *Rö-stenen i Bohuslän och runorna i Norden under folkvandringstiden*. Uppsala: Lundequistska bokhandel.
- Goldhahn, Joakim 2013 *Bredarör på Kivik – en arkeologisk odysseé*. Kalmar: Kalmar Studies in Archaeology 9.
- Goldhahn, Joakim 2019 *Birds in the Bronze Age: A north European perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldhahn, Joakim 2020 *Monumento Kiwikensi: En anti-arkeologisk avhandling från 1780*. Kalmar: Kalmar Studies in Archaeology XV.

- Grandien, Bo 1974. *Drömmen om medeltiden: Carl Georg Brunius som byggmästare och idéförmedlare*. Stockholm: Nordiska Museets Handlingar 82.
- Gräslund, Ann-Sofie (red.) 2020. *Svenska arkeologer*. Uppsala: Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi CLVIII.
- Gräslund, Bo 1974. *Relativ datering: Om kronologisk metod i nordisk arkeologi*. Uppsala: Tor 1974.
- Hallström, Gustaf 1918. *Tanums härads bronsåldersgravar: På uppdrag av Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening*. Göteborg: Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförening.
- Hildebrand, Bengt 1937. *C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816–1837: Bidrag till den nordiska forn- och hävdaforskningens historia*. Bd 1. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Hildebrand, Bengt 1938. *C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816–1837: Bidrag till den nordiska forn- och hävdaforskningens historia*. Bd 2. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Jensen, Jørgen 1992. *Thomsens museum: Historien om Nationalmuseet*. København: Gyldendal.
- Jensen, Ola W. 2002. *Fortid i historien: En arkeologihistorisk studie av synen på fortid och forntida lämningar, från medeltiden till och med förupplysningen*. Göteborg: Gotarc Series B, Gothenburg Archaeological Theses 19.
- Ling, Johan 2008. *Elevated rock art: Towards a maritime understanding of rock art in northern Bohuslän, Sweden*. Göteborg: Gotarc Serie B, Archaeological Thesis 49.
- Nicklasson, Pável 2011a. *Att aldrig vandra vill: Johan Haquin Wallman – Sveriges förste arkeolog*. Lund: Lund University, Acta Archaeologica Lundensia, Series Prima in 4°, No 31.
- Nicklasson, Pável 2011b. Magnus Bruzelius, Jacob Adlerbeth and the invention of the Stone Age. *Lund Archaeological Review* 16: 61–83.
- Nicklasson, Pável 2012a. *Baronens tårar: Arkeologi och passion i Götiska förbundet*. Landskrona.
- Nicklasson, Pável 2012b. Jenakretsen och arkeologins ursprung. I *Att återupptäcka det glömda: Aktuell forskning om forntidens förflutna i Norden*, Nicklasson, Pável och Bodil Petersson (red.), s. 29–48. Lund: Acta Archaeologica Lundensia, Series Prima in 4°, No 32.
- Nicklasson, Pável 2012c. Nils Henrik Sjöborg som poet. *Fornvännen* 107(2): 136–138.
- Nicklasson, Pável 2014a. Kvinnliga pionjärer i eller utanför arkeologin: Eva Brag och Ida Nilsson. *Fornvännen* 109(2): 127–138.
- Nicklasson, Pável 2014b. Sven Nilssons kvinnliga korrespondenter. *Fornvännen* 109(3): 197–214.
- Nicklasson, Pável 2018. *Från Stonehenge till Hagbards galge: Om Sven Nilsson, bronsålder och fenicier*. Lund: Acta Archaeologica Lundensia, Series Prima in 4°, No 35.
- Nicklasson, Pável 2020. Magnus Bruzelius (1786–1855). I *Svenska arkeologer*, Gräslund, Ann-Sofie (red.), s. 17–21. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi CLVIII. Uppsala.
- Nicklasson, Pável 2021. *Från Lund till London och Paris: Om Sven Nilsson, vildestadiet och resan 1836*. Lund: Acta Archaeologica Lundensia, Series prima in 4°, No 36.
- Nordbladh, Jarl 1997. Conducteuren C. G. G. Hilfeling och hans samtid. I *Till Gunborg – arkeologiska samtal*, eds. Åkerlund, Agneta, Stefan Bergh, Jarl Nordbladh & Jackie Taffinder (red.), s. 527–37. Stockholm: Stockholm Archaeological Reports 33.
- Nordbladh, Jarl 2002. How to organize oneself within history: Pehr Tham and his relation to antiquity at the end of the 18th century. *Antiquity* 76: 141–50.

- Nordbladh, Jarl 2015. Carl Georg Brunius: An early nineteenth-century pioneer in Swedish petroglyph research. In *Picturing the Bronze Age*, Skoglund, Peter, Johan Ling & Ulf Bertilsson, (eds.), pp. 121–28. Oxford: Oxbow Books.
- Nordbladh, Jarl 2020. Nils Henrik Sjöborg (1767-1838). I *Svenska arkeologer*, Gräslund, Ann-Sofie (red.), s. 9–15. Uppsala: Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi CLVIII.
- Nordlund, Christer 2001. *Det uppböjda landet: Vetenskapen, landhöjningsfrågan och kartläggningen av Sveriges förflutna, 1860–1930*. Umeå: Skrifter från Forskningsprogrammet Landskapet som Arena 3.
- Ranius, Allan 1993. *Levin Christian Wiede*. Linköping: Linköpings Biblioteks Handlingar 14.
- Regnell, Gerhard (red.) 1983. *Sven Nilsson: En lärare i 1800-talets Lund*. Lund: Kungl. Fysiografiska Sällskapet i Lund.
- Rosengren, Erik (red.) 2011. *Hatt av för fornminne: Lennart Lundborg 80 år. Utskrift 12*. Halmstad.
- Rowley-Conwy, Peter 2007. *From genesis to prehistory: The archaeological Three Age System and its contested reception in Denmark, Britain, and Ireland*. Oxford: Oxford University Press.
- Sjöborg, Nils Henrik 1797. *Inledning til kännedom af fäderneslandets antiquiteter*. Lund: Tryckt hos professor J: Lundblad år 1797 på författarens bekostnad.
- Sjöborg, Nils Henrik 1815a. *Försök till en nomenklatur för nordiska fornlemningar*. Stockholm: Carl Delén.
- Sjöborg, Nils Henrik 1815b. *De i Danmark ådagalagde bemödanden och vidtagne författningar till antiquiteters upptäckande, vård och bibehållande, jemförde med svenskars åtgärd vid denna del af Nordens historia*. Lund: Berlingska Boktryckeriet.
- Sjöborg, Nils Henrik 1815c. *Uppgift på fornlemningars kännetecken, enligt kongl. maj:ts nådiga instruktion, efter förutgången granskning af desz witterhets, historie- och antiquitets akademi*. Stockholm: Carl Delén.
- Sjögren, Karl-Göran 2003. *“Mångfalldige uhrminnes grafvar:” Megalitgravar och samhälle i Västsverige*. Göteborg: Gotarc Series B, Gothenburg Archaeological Theses 24.
- Stjernquist, Berta 2005. *The Historical Museum and archaeological research at Lund University 1805–2005*. Lund: University of Lund, Historical Museum.
- Thordeman, Bengt 1924. Tvenne hundraåriga gravplaner. *Fornvännen* 19: 245–58.

Författarpresentation

Åsa Axberg är museilektor vid Hallands kulturhistoriska museum.

Lena Bjuggner, arkeolog, tidigare anställd vid Kulturmiljö Halland.

Monica Bülow Björk, tidigare anställd på arkeologiska avdelningen på Kulturmiljö Halland. Korrekturläste, formgav och arkiverade arkeologiska rapporter.

Pär Connelid är historisk-geograf och agrarhistoriker. Arbetar med odlingslandskapets historia från bronsålder och framåt. Verksam med egna företaget KULA AB. KULA@kulturgeografi.se

Fil.mag Johan Dahnberg är intendent vid Hallands Konstmuseum.

Johan.dahnberg@hallandskonstmuseum.se

Mats Folkesson, länsantikvarie i Halland 1996–2011. mats.kulturmiljomediam@gmail.com

Professor Joakim Goldhahn innehar Rock Art Australia Ian Potter Kimberley Chair vid Centre for Rock Art Research + Management vid University of Western Australia, Perth. e: joakim.goldhahn@uwa.edu.au

Bo Gräslund är professor emeritus i arkeologi vid Uppsala universitet.

bo.graslund@arkeologi.uu.se

Fil Dr Christer Gustafsson är professor i Kulturvård vid Uppsala universitet

christer.gustafsson@konstvet.uu.se

Stefan Gustafsson, illustratör. Verksam i egna firman Utblick Media i Halland AB.

utblickmedia@gmail.com

Fil Dr Leif Häggström är arkeolog och arbetar vid samlingsenheten, Hallands Kulturhistoriska Museum,

Leif.haggstrom@kulturmiljohalland.se

Sven Lundström, museichef vid Länsmuseet Halmstad/Hallands konstmuseum 2000–2015.

sven.lundstrom@icloud.com

Lars Lundqvist är verksamhetsutvecklare – digitalt kulturarv, arkeolog, avdelningen för kulturarvsutveckling, Riksantikvarieämbetet. lars.lundqvist@outlook.com

Fil Dr Carl Persson är arkeolog vid Fornforskaren AB. carlfornforskaren@gmail.com

Erik Rosengren är tidigare chef för Kulturmiljö Halland.

Fil Dr Bo Strömberg är privatforskare. Har tidigare varit arkeolog vid RAÄ UV och Landsantikvarien Hallands läns museer, samt tidigare antikvarie vid Länsstyrelsen i Hallands län

Stina Tegnhed är arkeolog vid Kulturmiljö Halland, Hallands kulturhistoriska museum.

stina.tegnhed@kulturmiljohalland.se

Clas Tollin fil dr i kulturgeografi, docent i agrarhistoria. Verksam som lärare och forskare vid SLU Ultuna. Clas.Tollin@slu.se

Fil Dr Ådel Vestbö-Franzén är kulturgeograf och arbetar som antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Aadel.franzen@jkgplm.se

Fil Dr Per Wranning är arkeolog och chef vid arkeologiska enheten, Kulturmiljö Halland.

per.wranning@kulturmiljohalland.se

Gisela Ängeby är arkeolog vid Arkeologerna i Mölndal, Statens historiska museer.

gisela.angeby@arkeologerna.com

Utskrift 18 bjuder på ett brett innehåll, en lockande blandning av arkeologi, kulturgeografi, kulturmiljö- och byggnadsvård, konst och historia.

Kort och gott en brokigt blandad bukett!

Numret är en vänbok tillägnad kulturprofilen och före detta länsantikvarien Lennart Lundborg på hans 90-årsdag. I sammanlagt arton bidrag presenterar ett tjugotal författare såväl nya spännande forskningsrön som intressanta tillbakablickar på äldre projekt och reflektioner kring händelser. Merparten har en tydlig koppling till Halland och samtliga bidrags gemensamma nämnare är att de alla är skrivna till Lennart.

Vi hoppas att denna rikt blandade artikelbukett i kombination med den genomgående varma berättartonen ska erbjuda läsaren mycket glädje och kanske även en och annan ny kunskap!

KULTURMILJÖ
HALLAND

EN DEL AV HALLANDS KULTURHISTORISKA MUSEUM